

Број: 03/10-50-18-43-4/24
Сарајево, 16.2.2024.

Истраживање број: 356
Врста истраживања: AN

**СТАНЈЕ, ПЕРСПЕКТИВА И РАЗВОЈ ПОЛЈОПРИВРЕДЕ
У СРБИЈИ, ЦРНОЈ ГОРИ И СЈЕВЕРНОЈ МАКЕДОНИЈИ**

Припремиле:
Нихада Јелећ
Аида Османовић

Истраживање је намењено посланицима и делегатима, који могу поставити додатна питања, сугестије и коментаре на email адресу: istrazivacki.sektor@parlament.ba.

Јавност Босне и Херцеговине може коментирати радове, али Истраживачки сектор нема могућност да одговара на коментаре и дискутира о истраживању.

Информације наведене у садржају истраживања важеће су у тренутку припреме истраживања и оне се не ажурирају након објаве истраживања.

Истраживање не одражава званичан став Парламентарне скупштине Босне и Херцеговине (PSBiH).

Sadržaj

Uvod.....	3
I. Srbija.....	3
I a. Zakonodavni okvir sektora poljoprivrede u Srbiji.....	5
I b. Nacionalni program ruralnog razvoja.....	6
I c. Subvencije za poljoprivredu u Srbiji u 2024. godini.....	7
I d. Portal eAgrar.....	7
I e. Poljoprivreda Srbije u procesu pristupanja Eevropskoj uniji.....	8
I f. Izvoz poljoprivrednih proizvoda iz Srbije u EU.....	9
I g. Projekat konkurentne poljoprivrede Srbije (2021 – 2024.).....	9
I h. Srbija i sporazumi o slobodnoj trgovini.....	10
I i. Klimatske promjene - izazov za poljoprivredu Srbije.....	11
I j. Perspektive razvoja.....	13
I l. Izvještaj Evropske komisije o Srbiji za 2023. godinu.....	13
II. Crna Gora.....	14
II a. Strategija razvoja poljoprivrede i ruralnih područja 2023-2028. godina.....	14
II b. Prilagođavanje klimatskim promjenama u sektoru poljoprivrede u Crnoj Gori.....	15
II c. Izvještaj Evropske komisije o Crnoj Gori za 2023.	16
III Sjeverna Makedonija.....	16
III a. Zakonodavni okvir sektora poljoprivrede u Sjevernoj Makedoniji.....	18
III b. IPRAD III (2021-2027.).....	18
III c. Makedonska poljoprivreda u kontekstu EU integracija.....	19
III d. Sporazumi o slobodnoj trgovini.....	19
III e. Klimatske promjene.....	20
III d. Perspektive poljoprivrede.....	21
III f. Izvještaj Evropske komisije o Sjevernoj Makedoniji za 2023. godinu.....	22

STANJE, PERSPEKTIVA I RAZVOJ POLJOPRIVREDE U SRBIJI, CRNOJ GORI I SJEVERNOJ MAKEDONIJI

Uvod

Istraživački rad je pripremljen na zahtjev ovlaštenog naručioca u svrhu organiziranja tematske sjednice nadležne parlamentarne komisije o stanju u poljoprivredi u Bosni i Hercegovini. U fokusu istraživanja su stanje, perspektiva i razvoj sektora poljoprivrede u Srbiji, Crnoj Gori i Sjevernoj Makedoniji, a obuhvata i problem klimatskih promjena.

Na zvaničnim stranicama Evropske komisije nalaze se relevantni podaci o poljoprivredi država članica za ulazaka u Evropku uniju, npr. na stranici [Uprave za poljoprivredu i ruralni razvoj](#).

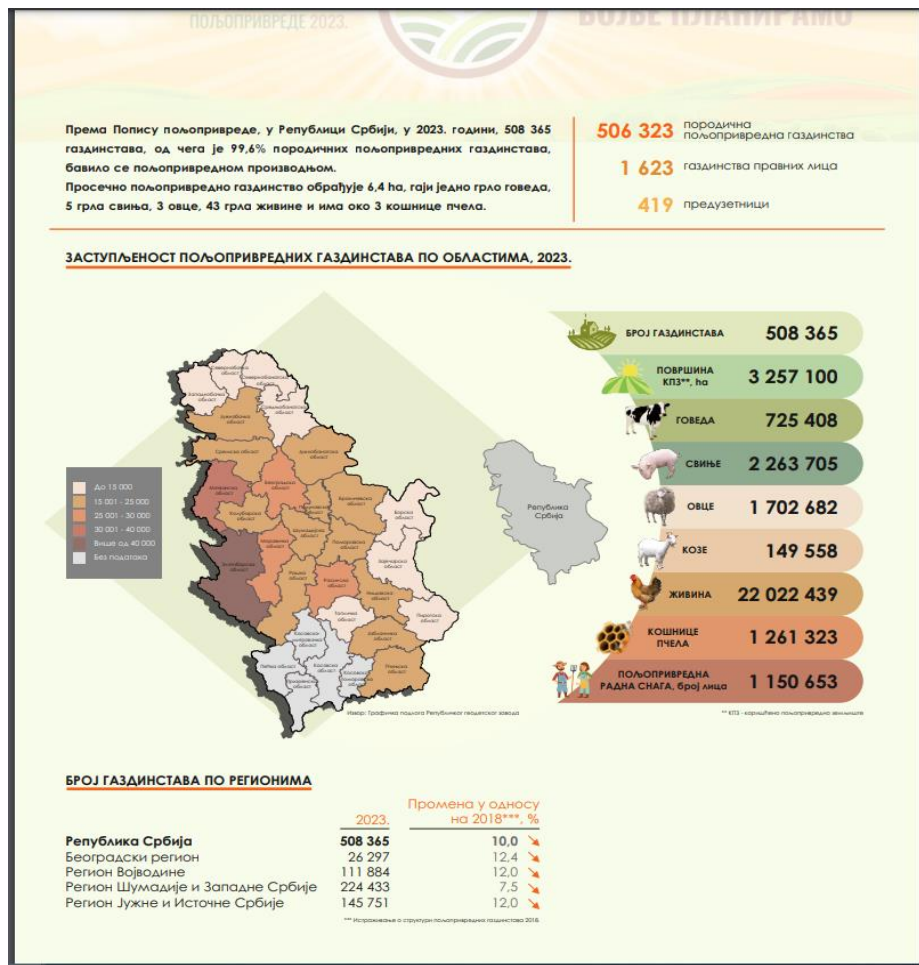
<u>Privredna važnost poljoprivrede (mart 2019.)</u>			
	Crna Gora	Sjeverna Makedonija	Srbija
Ukupna površina (km ²)	13.812	25.713	88.407
Broj stanovnika (miliona)	0,6	2,1	7,2
Gustoća naseljenosti (km ²)	45,0	83,5	81,9
BDP (USD)	4,84 milijarde	10,9 milijardi	42,5 milijardi
BDP po glavi stanovnika (USD)	7.782	5.311	5.900
Postotak udjela poljoprivrede u BDP-u (%)	8	2,9	7,5

Za svaku informaciju i preuzeti dio teksta iz naučnog rada, službenih dokumenata, službenih i ostalih javnih internetskih stranica navedeni su izvori informacija u obliku poveznice/hiperlinka (eng. *hyperlink*) kojima se može jednostavno pristupiti. Sve preuzete informacije bile su dostupne u periodu od 6. do 16. februara 2024. godine kada je rad pripreman.

I. Srbija

Prema [prvim rezultatima](#) posljednjeg Popisa poljoprivrede u Republici Srbiji, provedenim od oktobra do decembra 2023. godine, 508.365 gazdinstava, od čega je 99,6% porodičnih poljoprivrednih gazdinstava bavilo se poljoprivrednom proizvodnjom. Prosječno poljoprivredno gazdinstvo obrađuje 6,4 ha, uzgaja jedno grlo goveda, 5 grla svinja, 3 ovce, 43 grla živine i ima oko 3 košnice pčela.

Više informacija o rezultatima Popisa dostupno je na internetskoj stranici [Republičkog zavoda za statistiku Republike Srbije](#), sa koje je preuzeta sljedeća infografika:

Popis poljoprivrede, Prvi rezultati, 30. januar 2024. godine

Prema informaciji dostupnoj na internetskoj stranici [Evropske unije](#), iskorištena poljoprivredna površina u Srbiji iznosi 3,44 milijuna ha, odnosno 43 % ukupnog teritorija. Zemljište se pretežno upotrebljava kao obradivo zemljište (73%), zatim slijede trajni travnjaci i nasadi. Od 631.552 poljoprivrednih gazdinstava gotovo je polovina manja od dva hektara i zauzima samo 8% ukupne površine. Srbija se proteže od ravne i bogate nizine na sjeveru, u Vojvodini (pogodne za uzgoj usjeva i povrtnu proizvodnju) do brežuljkaste središnje Srbije i visokih planina na istočnoj, zapadnoj i južnoj granici (pogodnih za uzgoj ovaca i goveda te proizvodnju voća i vina). S obzirom na obilje kvalitetnog poljoprivrednog zemljišta, povoljnu klimu, strateški položaj za trgovanje i visoki stepen obrazovanosti poljoprivreda se smatra ključnim sektorom privrede u Srbiji te ima znatne komparativne prednosti.

S druge strane, prema mišljenju nekih [stručnjaka](#), po **prirodnim uslovima, zemljište i klima poljoprivreda Srbije spada među države Evrope s najpovoljnijim mogućnostima za postizanje sigurnih visokih prinosa u biljnoj proizvodnji**, ali već duže od 30 godina po opštem stanju poljoprivreda Srbije je u stalnom opadanju, pa je trenutno na dnu Evrope s nekoliko najslabijih država. Prema ovom mišljenju, država iskazuje postignute prosječne rezultate na njivi bez iskazivanja koliko je to u odnosu na realno moguće i koliko je to u odnosu na one, koji postižu bolje rezultate, dok poljoprivrednici iskazuju niske cijene koje dobijaju od trgovaca, a ne iskazuju zašto nisu udruženi (najbolje s industrijom prerade), kako bi postigli veće cijene i sigurniji plasman. Dva su osnovna pokazatelja za održavanje odnosno unapređenje poljoprivrede:

- Održavanje obima stočarstva s većim brojem pozitivnih uticaja: ovaj pokazatelj se rijetko iskazuje, a znači koliko stočarstvo s preradom poljoprivrednih proizvoda učestvuje u ukupnoj vrijednosti poljoprivrede države. Kod najboljih država Evrope stočarstvo s preradom učestvuje sa 60 ili čak 70 procenata (Srbija je bila u toj grupi država prije tridesetak godina). Sa stalnim padom broja goveda i svinja i sve manjom proizvodnjom mlijeka, mesa i ostalih proizvoda vrijednost stočarstva u Srbiji već je pala na manje od 30% i dalje pada.
- Obavezno održavanje postojeće vrijednosti poljoprivrednog zemljišta kao trajnog bogatstva i uslova za uspješnost poljoprivrede države: osnovni pokazatelj je humus kao organski dio. Sa samo dva do tri procenta humusa, zemljište postaje isplativo za obradu, dok najbolja zemljišta imaju šest i više procenata humusa. Održavanje ili čak povećavanje sadržaja humusa postiže se korišćenjem stajnjaka kao organskog đubriva, čime se smanjuju količine vještačkih đubriva sve do organske proizvodnje, kao jednog od glavnih ciljeva najboljih poljoprivreda u zemljama EU). U Srbiji se sve rijeđe koristi ova vrsta đubriva, naročito u ravničarskom dijelu države.

Druga grupa negativnih uticaja na stanje poljoprivrede Srbije je oblast udruživanja, u smislu udruživanja poljoprivrednika i industrije prerade sve do plasmana proizvod. Taj sistem udruživanja je poznat u naprednijim evropskim državama. Pomoć države poljoprivredi trebalo bi sve više da se usmjerava ka onim poljoprivrednicima koji su već višestruko osposobljeni za postizanje visokih rezultata. Osnovni uslov je stručna sprema poljoprivrednika i stalno stručno usavršavanje uz razmjenu iskustava s boljim proizvođačima. Na osnovu toga sve veći broj poljoprivrednika bi se dovoljno osamostalio da im ne bi bila potrebna direktna pomoć države, što je njen i krajnji cilj.

1 a. Zakonodavni okvir sektora poljoprivrede u Srbiji

Strateški okvir razvoja poljoprivrede i ruralnog razvoja u Republici Srbiji definisan je *Strategijom poljoprivrede i ruralnog razvoja Republike Srbije za period 2014–2024. godine*. Zakonodavni okvir je baziran na *Zakonu o podsticajima u poljoprivredi i ruralnom razvoju*. Zakon propisuje minimalne iznose podsticaja dok se finansijski okvir za realizaciju podsticaja uređuje *Uredbom o raspodjeli podsticaja u poljoprivredi i ruralnom razvoju*, kojom se sredstva budžeta namijenjena poljoprivredi raspoređuju za svaku tekuću godinu. Bliže definisanje svake vrste podsticaja sadržano je u podzakonskim aktima. U Srbiji je na snazi preko 50 važećih pravnih akata (strategije, zakoni, uredbe i pravilnici) relevantnih za [podsticaje u poljoprivredi](#). Prema *Zakonu o podsticajima u poljoprivredi i ruralnom razvoju*, podsticaji su sredstva obezbjeđena u budžetu Republike Srbije i sredstva obezbjeđena iz drugih izvora, koji se dodjeljuju poljoprivrednim gazdinstvima i drugim licima. Pravo na podsticaje imaju poljoprivredna gazdinstva i porodična poljoprivredna gazdinstva koja su upisana u Registar poljoprivrednih gazdinstava. Po zahtjevu korisnika podsticaja, koji se podnosi Upravi za agrarna plaćanja, pokreće se postupak za ostvarivanje prava na podsticaje. Ministarstvo poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede vodi Registar podsticaja u poljoprivredi i ruralnom razvoju u koji se upisuju podaci o vrsti i visini ostvarenih podsticaja prema pojedinačnom korisniku. Podaci iz Registra podsticaja su javni.

[Uredbom o raspodjeli podsticaja u poljoprivredi i ruralnom razvoju](#) („Službeni glasnik RS“ broj 3/24 od 12.1.2024.) sredstva podsticaja se, svake godine raspoređuju prema vrstama podsticaja. Podsticaji koji se u potpunosti finansiraju iz sredstava republičkog budžeta obuhvataju:

- direktna plaćanja kao novčani iznosi koji se isplaćuju u vidu premije, podsticaja za proizvodnju regresa;
- mjere ruralnog razvoja provode se kao naknada dijela troškova u određenom procentu od vrijednosti pojedine vrste mjere i utvrđuju se u minimalnom iznosu od 30% ukupne vrijednosti pojedine vrste mjere, odnosno 45% za područja sa otežanim uslovima rada u poljoprivredi; ovi podsticaji obuhvataju podršku programima koji se odnose na:
 - unapređenje konkurentnosti;
 - očuvanje i unapređenje životne sredine i prirodnih resursa;
 - diverzifikaciju dohotka i unapređenje kvaliteta života u ruralnim područjima;
 - pripremu i provođenje lokalnih strategija ruralnog razvoja;
 - unapređenje sistema kreiranja i prenosa znanja. Pravilnici o podsticajima detaljnije utvrđuje uslove za njihovo ostvarivanje.
- kreditnu podršku – putem subvencioniranih kredita od strane Ministarstva poljoprivrede poljoprivrednim gazdinstvima se omogućava olakšani pristup kreditima koje odobravaju poslovne banke za razvoj stočarstva; razvoj ratarstva, voćarstva, vinogradarstva, povrtarstva i cvjećarstva; investiciona ulaganja u poljoprivrednu mehanizaciju i opremu; nabavku hrane za životinje; investiciona ulaganja u određene vrste mehanizacije i opreme koja se koristi u biljnoj poljoprivrednoj proizvodnji; razvoj stočarstva koji obuhvata nabavku kvalitetnih priplodnih junica i kvalitetnih priplodnih krava starosti do pet godina i premiju osiguranja ovih životinja; i razvoj ratarstva, voćarstva, vinogradarstva, povrtarstva i cvjećarstva koji obuhvata nabavku đubriva;
- posebne podsticaje koji obuhvataju podsticaje za marketing-informacione sisteme u poljoprivredi; podsticaje za uspostavljanje, razvoj i funkcionisanje sistema računovodstvenih podataka na poljoprivrednim gazdinstvima; podsticaje za sprovođenje odgajivačkih programa, radi ostvarivanja odgajivačkih ciljeva u stočarstvu; podsticaje za promotivne aktivnosti u poljoprivredi i ruralnom razvoju; podsticaje za proizvodnju sadnog materijala i sertifikaciju i klonsku selekciju;
- IPARD je finansijski instrument EU za pretpristupnu pomoć ruralnom razvoju u okviru Instrumenta za pretpristupnu pomoć (IPA). IPARD podsticaji se dodjeljuju poljoprivrednim gazdinstvima i drugim licima u skladu sa IPARD programom. Oni se samo djelimično finansiraju iz republičkog budžeta (četvrtina ukupnog obima sredstava), a najvećim dijelom iz sredstava finansijske pomoći EU.

I b. Nacionalni program ruralnog razvoja

Za podsticaje u poljoprivredi i ruralnom razvoju, Nacionalnim programom ruralnog razvoja za period 2022-2024., bilo je predviđeno 57,7 milijardi dinara (491.349.543 eura¹) u 2022. godini, 58,6 milijardi dinara (499.013.574 eura) u 2023. godini i 58,96 milijardi dinara (502.079.186 eura) u 2024. godini. Od toga, za mjere ruralnog razvoja u 2022. godini je izdvojena 8,1 milijardi (68.976.279 eura), a u 2023. i 2024. po 10 milijardi dinara (85.155.900 eura). Ovom programom nisu obuhvaćena sredstva AP Vojvodine i jedinica lokalne samouprave, koja su posljednjih godina u prosjeku iznosila oko 2,2 milijarde dinara. Programom je predviđeno i postepeno uvođenje novih IPARD mjera i rast stope povlačenja sredstava iz ovih fondova.

¹ Konvertor valuta Oanda, 15.2.2024.: <https://www.oanda.com/currency-converter/en/?from=RSD&to=EUR&amount=5770000000>

U Programu je istaknuto da je **malo učinjeno na unapređenju održivog upravljanja prirodnim resursima, odgovoru na ekološke i klimatske izazove, te unapređenju ruralne infrastrukture.**

Nacrt Nacionalnog programa ruralnog razvoja za period 2022-2024. godine dostupan je na internetskoj stranici: <https://www.agronews.rs/wp-content/uploads/2022/03/ovde.doc>

„... I pored toga što poljoprivredni sektor ima brojne konkurentne prednosti koje bi se mogle iskoristiti za brži rast i razvoj, uključujući bogate zemljišne resurse i raznovrstan biodiverzitet, preferencijalni status na brojnim evro-azijskim tržištima, komparativno niske troškove radne snage i, odskora, pristup investicionoj podršci za poljoprivredu iz EU fondova, mnogi potencijali su nesikorišćeni. Veliki dio gazdinstava, posebno onih male i srednje veličine sa još uvijek aktivnom vitalnom radnom snagom, ne uspijeva da dospije na razvojnu putanju. Razlozi zastoja u njihovom strukturnom reformisanju su višestruki, a neki od ključnih su otežan pristup finansijskim tržištima, otežan pristup zemljištu (u regionima gdje postoji tražnja), kao i nedovoljna integrisanost u lance vrijednosti. Logistička podrška i prateće usluge dostupni su pretežno velikim proizvođačima i izvozno orijentisanim sektorima i proizvodima. Na drugoj strani, izražena koncentracija i mala konkurencija u prehrambenoj industriji dodatno otežavaju poziciju malih proizvođača sa inače niskom pregovaračkom snagom. Dinamičniji rast produktivnosti i konkurentnosti zahtijevaju ne samo stabilan rast proizvodnje i smanjenje troškova, već i izmjenu proizvodne strukture, rast kvaliteta i veću zastupljenost proizvoda veće dodate vrijednosti. Da bi se ove promjene dogodile, osnovni preduslov je generacijska obnova sektora u većini ruralnih područja, popunjavanje sektora vitalnom i kvalifikovanom radnom snagom, što podrazumijeva koordinaciju politika koje vode ka socio-ekonomskoj transformaciji ruralnih područja...“

I c. Subvencije za poljoprivredu u Srbiji u 2024. godini

Prema riječima [ministrice poljoprivrede](#), šumarstva i vodoprivrede, subvencije u ratarstvu u Srbiji, u 2024. godini pokrivaju 46% troškova proizvodnje pšenice, (ranije samo 16%), i taj podatak govori koliko je država opredijeljena za razvoj i opstanak poljoprivrede. Naglasila je da će subvencije u naredne četiri godine, u svakoj narednoj godini biti minimalno za 10% veće. *„Brojke najbolje govore gdje smo. Posvetili smo se svakom pojedinačnom poljoprivrednom proizvođaču, i to je možda nedostajalo u sistemskom pristupu u Srbiji. Ušli smo u analizu proizvodnje svake kulture i uzgoja svake životinje i izračunali koliko treba da pokrijemo subvencijama“.* Ministrica je posebno izdvojila ugovor o slobodnoj trgovini sa Kinom, te informaciju da će u naredne četiri godine, kroz IPARD program za poljoprivredu biti izdvojeno 600 miliona eura. *„Opredeljeni smo ka EU tržištu i tu najviše izvozimo, ali ne odustajemo od otvaranja novih. Trudićemo se da pratimo rast troškova kako ne bi dolazili u disbalanse, već održali nivo koji ove godine bude postavljen kao cilj. Danas je u eAgraru 340.000 poljoprivrednika, želimo mnogo više“.*

I d. Portal eAgrar

U cilju modernizacije i ubrzanja procesa upisa podataka, promjene podataka u Registru poljoprivrednih gazdinstava, kao i odobravanja i isplate podsticaja u poljoprivredi, Ministarstvo poljoprivrede Srbije je 2023. godine uvelo portal [eAgrar](#). Ovaj [Portal](#) omogućava:

- online registraciju poljoprivrednih gazdinstava;
- pristup i upravljanje podacima o svom poljoprivrednom gazdinstvu preko portala na dnevnom nivou od strane poljoprivrednika;

- online podnošenje zahtjeva za upis, izmjene i brisanje podataka iz Registra poljoprivrednih gazdinstava i zahtjeva za podsticaje u poljoprivredi;
- uštedu vremena kod obrade zahtjeva uslijed uvođenja automatske provjere formalnih uslova zahtjeva, kao i elektronsku obradu zahtjeva;
- brže odobravanje podsticaja, bržu isplatu;
- smanjenje mogućnosti greške pri podnošenju i obradi zahtjeva, kao i ubrzanje obrade zahtjeva uslijed uvezivanja relevantnih registara;
- ukidanje potrebe za štampanjem i arhiviranjem papirne dokumentacije;
- omogućava efikasnije izvještavanje, praćenje statistike podsticaja i veći stepen kontrole.

I e. Poljoprivreda Srbije u procesu pristupanja Eevropskoj uniji

[Proces pregovora o pristupanju Srbije Evropskoj uniji](#) počeo je u januaru 2014. godine. Pregovori o poglavlju 11. – Poljoprivreda i ruralni razvoj još nisu otvoreni.

Zajednička poljoprivredna politika jedna je od najznačajnijih u EU, kako u pogledu broja propisa koji regulišu ovu oblast, tako i u pogledu veličine poljoprivrednog budžeta u ukupnom budžetu Evropske unije.

[Evropska unija](#) je u Srbiju donirala preko 230 miliona eura za poljoprivredu i bezbjednost hrane od 2000. godine. Glavni ciljevi sektora poljoprivrede i hrane u Srbiji su očuvanje životne sredine i zdravlja ljudi, bezbjednost hrane, poštovanje dobrobiti životinja, održavanje zemljišta u dobrom stanju. Projekti EU namijenjeni poljoprivrednicima u Srbiji podstiču korištenje sredstava iz fondova za poljoprivredu i ruralni razvoj, unapređuju kvalitet proizvoda, te povećavaju njihovu konkurentnost na tržištu EU. Takođe, jača se kapacitet [Agencije za agrarna plaćanje](#)², tijela koje je veza između poljoprivrednika iz Srbije i institucija Evropske unije.

Pomoć Evropske unije Srbiji se provodi u donacijama kroz IPRAD - Instrument pretpristupne pomoći za ruralni razvoj. IPARD je vodeći program u ovoj oblasti, u okviru kojeg je za Srbiju bilo izdvojeno 175 miliona eura u periodu između 2014. i 2020. godine, uz još 55 miliona eura nacionalnog sufinansiranja. Ova sredstva su korisnicima bila dostupna do 2023.

U okviru programa IPARD, Srbija je provela šest mjera koji se odnose na poljoprivredu:

- ulaganja u fizičku imovinu poljoprivrednih gazdinstava;
- ulaganja u fizičku imovinu koja se tiču prerade i stavljanja u promet poljoprivrednih i ribarskih proizvoda;
- ekološki orijentisana i organska poljoprivreda;
- implementacija lokalnih razvojnih strategija—LEADER pristup;
- diverzifikacija poljoprivrednih gazdinstava i razvoj poslovanja - ima za cilj povećanje stepena razvoja ekonomskih aktivnosti u ruralnim područjima, uz mogućnost stvaranja novih radnih mjesta, što će direktno uvećati prihod gazdinstava.
- diverzifikacija poljoprivrede.

Odlukom Evropske komisije od 9.3.2022. godine, usvojen je [IPARD III program Republike Srbije za period 2021 – 2027](#). Finansijski doprinos za ovaj program povećan je u odnosu na

² Uprava za agrarna plaćanja je prva specijalizovana institucija koja se isključivo bavi subvencijama u poljoprivredi. Njen zadatak je da omogući poljoprivrednim proizvođačima da se jasno i na pouzdan način obavijeste o svim aktuelnim podsticajima u poljoprivredi, da im pomogne da ostvare subvencije na koje imaju pravo i da obezbijedi efikasnu i brzu isplatu sredstava gazdinstvima.

prethodni programski period i iznosi 288 miliona eura, što će sa doprinosom Republike Srbije, kao i privatnim doprinosom korisnika obezbijediti preko 580 miliona eura namijenjenih sektoru poljoprivrede i ruralnog razvoja.

I f. Izvoz poljoprivrednih proizvoda iz Srbije u EU

EU je 2020. godine bila glavna izvozna destinacija (oko 55% ukupnog izvoza) poljoprivrednih proizvoda iz Srbije, dok je ukupna vrijednost hrane izvezene u EU u 2020. godini iznad 2,3 milijarde eura. To je za skoro 700 miliona eura više od vrijednosti uvoza iz EU u Srbiju u istoj kategoriji. Time je Srbija ostvarila zapažen profit u sektoru poljoprivrede. Očekuje se daljnji porast izvoza, kao i sve više proizvoda sa geografskom oznakom porijekla na domaćem i izvoznom tržištu. Takođe, očekuje se rast proizvodnje organske hrane čija potražnja sve više raste.

I g. Projekat konkurentne poljoprivrede Srbije (2021 – 2024.)

Ministarstvo poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede realizuje, u saradnji sa Svjetskom bankom, [Projekat konkurentne poljoprivrede Srbije](#). To je **novi model** finansiranja, poznat kao „50:40:10“, čiji je cilj da osnaže mikro, mali i srednji poljoprivredni proizvođači i preduzeća, a unaprijede poljoprivredna proizvodnja i konkurentnost. Korisnicima se pruža mogućnost da dobiju bespovratna sredstva u iznosu od 50% od ukupne vrijednosti investicije (sa PDV-om), 40% se kreditno finansiraju iz kredita sa poslovnim bankama uz samo 10% sopstvenog učešća, za realizaciju projekata kojim će unaprediti poljoprivrednu proizvodnju gazdinstava i učestvovati u razvoju konkurentnosti poljoprivrede u Republici Srbiji.

Za fizička lica/poljoprivredne proizvođače ukupne vrijednosti investicija u individualnim biznis planovima iznose od 20.000 do 50.000 eura (minimalni iznos bespovratnih sredstava od 10.000 – 25.000 eura).

Za agraratore od 25.000 do 400.000 eura (maksimalni iznos bespovratnih sredstava 12.500 - 200.000 eura).

Projekat je dio novog pristupa u poljoprivredi i pruža podršku poljoprivrednim proizvođačima, malim i srednjim preduzećima, koji žele da nauče, poboljšaju i razviju svoje kapacitete i pretoče znanje iz poljoprivrednog u preduzetnički pristup sa poljoprivrednim resursima. Projekat pruža podršku i institucijama koje se bave razvojem poljoprivrede u Srbiji, tako što će raditi na izgradnji kapaciteta i pomoći im da smanje troškove korištenjem informaciono-komunikacijskih tehnologija, održivim pristupom ka životnoj sredini i efektivnim rezultatima i povezivanjem poljoprivrednih proizvođača sa bankama i tržištem.

Ciljna grupa Projekta su direktni korisnici odnosno fizička lica, nosioci komercijalnih porodičnih poljoprivrednih gazdinstava, zadruge, preduzetnici, mikro, mala i srednja preduzeća koja mogu da obezbijede direktnu vezu sa malim poljoprivrednicima. Među ciljanim korisnicima fokus će biti na ranjivim grupama u poljoprivrednom sektoru u Srbiji: žene, mladi poljoprivredni proizvođači u ugroženim područjima (nerazvijene/siromašne opštine). Važno je istaći da se Projekat realizuje uz poštovanje ekoloških mjera i socioloških principa.

I h. Srbija i sporazumi o slobodnoj trgovini

Srbija je potpisnica više [sporazuma o slobodnoj trgovini](#).

Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju (SSP) - Odnosi u području trgovine poljoprivrednim proizvodima između EU-a i Srbije uređeni su [Sporazumom o stabilizaciji i pridruživanju](#) (SSP), koji je stupio na snagu 1.9.2013. Sporazumom se predviđa visok nivo liberalizacije uz vrlo malo izuzetaka, koje se odnose na ograničen broj poljoprivrednih proizvoda. Prema SSP-u svi poljoprivredni proizvodi porijeklom iz Srbije mogu ući u EU bez carine, uz izuzetak govedine, šećera i vina, na koje se primjenjuju kvote uz povlaštene carinske stope. Što se tiče izvoza iz EU-a u Srbiju, neki proizvodi nisu potpuno liberalizirani, ali se na njih primjenjuje smanjena osnovna carinska stopa Srbije (npr. meso, mliječni proizvodi, određene vrste voća i povrća). Srbija ima suficit u trgovini poljoprivredno-prehrambenim proizvodima s EU-om i uglavnom izvozi voće, povrće, žitarice i šećer. S druge strane, EU u Srbiju izvozi uglavnom meso, mliječne proizvode i prehrambene pripravke.

Statistički podaci o trgovini poljoprivrednim proizvodima i hranom između Srbije i EU (od 18.4.2023.) dostupni su na internetskoj stranici:

https://agriculture.ec.europa.eu/document/download/85efdcfd-4232-41d4-9fb7-0ca0f3fadc71_en?filename=agrifood-serbia_en.pdf&prefLang=hr

CEFTA - Sporazum o slobodnoj trgovini u srednjoj Evropi - [Sporazum](#) omogućava širenje tržišta za sve proizvode, ali i trgovinu pod istim uslovima za sve proizvođače, proširuje i modernizuje domen slobodne trgovine, otvara veće tržište za trgovinu i investicije te stvara institucije nadležne da upravljaju u ovoj oblasti. Sporazumom je predviđena liberalizacija javnih nabavki i privlačenje investicija u zemlje potpisnice, a povećava se i šansa za izlazak na evropska tržišta po preferencijalnom, povlaštenom tretmanu. CEFTA tržište je za privredu Srbije drugi partner po obimu trgovine, odnosno izvozu i uvozu robe, odmah poslije Evropske unije. Srbija [predsjedava](#) CEFTA Sporazumom u 2024. godini. Više informacija na zvaničnoj stranici [Uprave carina](#).

Sporazum o slobodnoj trgovini sa Turskom - Primjenjuje se od 1.9.2010. godine po modelu asimetrične liberalizacije trgovine u korist strane Srbije. Ovim Sporazumom privrednici iz Srbije, zahvaljujući dijagonalnoj kumulaciji, mogu da nabavljaju sirovine i poluproizvode, preradauju ih u Srbiji i dalje plasiraju u EU, Tursku i zemlje CEFTA-e, bez carina ili sa preferencijalnim carinama. Posebno je zaštićena poljoprivreda, sektor tekstilne industrije i crna i obojena metalurgija, tako da će tu biti zadržane više stope za uvoz tih proizvoda iz Turske, dok Srbija dobija mogućnost da odmah izvozi svoju robu bez carine za sve industrijske proizvode. Više informacija na zvaničnoj stranici [Uprave carina](#).

Sporazum o slobodnoj trgovini između Srbije i Euroazijske ekonomske unije (EAEU) – Stupio je na snagu u julu 2021. godine, a važi do ulaska Srbije u Evropsku uniju. Ovaj [Sporazum](#) je zamijenio tri bilateralna koje je Srbija tokom protekle dvije decenije imala sa Rusijom (od 2000.g), Bjelorusijom (od 2009.g.) i Kazahstanom (od 2010. godine). Sa druge dvije članice, Jermenijom i Kirgistanom, Srbija nije imala sporazum o slobodnoj trgovini.

Sporazum o slobodnoj trgovini sa Kinom – Potpisan je u oktobru 2023. godine, a stupit će na snagu u proljeće 2024. godine. Važi samo do ulaska Srbije u Evropsku uniju, jer je tada nova članica u obavezi da preuzme spoljnotrgovinsku politiku i sporazume Unije. Ovaj [sporazum](#) će omogućiti preferencijalni pristup kineskom tržištu za proizvode iz Srbije, čime se pored

uravnoteženja robne razmijene očekuje proširenje investicionih i proizvodnih kapaciteta u Srbiji, povećanje konkurentnosti, kao i jačanje sveukupne privredne djelatnosti.

I i. Klimatske promjene - izazov za poljoprivredu Srbije

Prema riječima domaćih [stručnjaka](#), Srbija spada u takozvane vruće tačke na Zemlji, odnosno zagrijava se brže od prosjeka. U budućnosti se ovdje očekuju blage i kišovite zime i suha i topla ljeta s ekstremnim padavinama. Za 20 godina temperatura u Srbiji poraste za jedan stepen.

“Ljeta su sada u prosjeku toplija između 2,5 i 3 stepeni nego što su bila 60-ih godina. I zbog toga imamo ova ekstremno topla razdoblja, s temperaturama koje se približavaju i do 40 stepeni. Naša regija ima najbrži rast ljetnih temperatura. Sada u prosjeku imamo jedan mjesec više s temperaturama iznad 25 stepeni, tako da i ako nije ljeto mi imamo ljetne temperature, pa su se izgubila prelazna godišnja doba.”

U Srbiji na godišnjem nivou ima nešto više padavina, ali ljeta su postala suša za pet do deset procenata. Prema njihovim riječima *“... ovo što se događa u posljednjih stotinu godina nije zabilježeno u dugoj geološkoj povijesti naše planete.... Naša infrastruktura nije adekvatna za ovu temperaturu. I to je problem.”*

Da bi izbjegli sušu i ekstremne temperature, kao jednu od posljedica klimatskih promjena, poljoprivrednici u Vojvodini su u kritičnim fazama razvoja kukuruza sve više počeli sijati ranije sorte zriobe kako bi izbjegli posljedice suše. Vojvodina je područje gdje su klimatske promjene izraženije u odnosu na druge dijelove svijeta. Procjene su da će uskoro klima u Vojvodini biti onakva kakvu sada ima Makedonija. Ali paradoksalno, ta ista poljoprivreda, je istovremeno i najveći zagađivač životnog okoliša. To je posljedica intenziviranja poljoprivredne proizvodnje koja mora pratiti rast svjetske populacije i mijenjanje navika u prehrani. Siju se usjevi kraće vegetacije, većeg prinosa, povećava se upotreba hemikalija i mineralnih gnojiva, a u zemljištu se nagomilavaju teški metali i štetne tvari koje zagađuju podzemne vode. Zemljište zagađuju i ostaci veterinarskih preparata, otpadne vode s farmi i iz prerađivačke industrije.

„Više od 98 posto insekticida i 95 posto herbicida, osim na površinama koje se tretiraju, završi na drugim parcelama. Njihova kontinuirana primjena povećava otpornost tretiranih vrsta, a stradaju druge“, navode stručnjaci s Poljoprivrednog fakulteta u Novom Sadu. Također, poljoprivreda je krivac i za nekontroliranu sječú šuma. Za gubitak pet posto šuma krivo je stočarstvo, jer se šume krče kako bi se osigurali novi pašnjaci. *„Oko 22 posto šuma nestalo je zbog širenja obradivih površina. Svake minute u 2021. godini svijet je izgubio tropsku šumu veličine deset nogometnih igrališta. Uz to, poljoprivreda je i veliki zagađivač zraka. Četvrtina plinova s efektom staklene bašte dolazi iz poljoprivrede, a 95% emisije amonijaka dolazi iz stočarstva. Zagađen zrak direktno utječe na rast globalnog zatopljanja i više od 40% klimatskih promjena posljedica je zagađenja zraka. Porast temperature za jedan stupanj Celzija za posledicu ima štetu na usjevima od 10%. U narednim desetljećima ovo će biti najizraženije u području Mediterana, gdje se očekuje smanjenje prinosa žitarica i do 25%“.* Ističe se, da današnja poljoprivreda troši oko 70% slatke vode, a procjene su da će do 2050. godine potrošnja biti povećana za dodatnih 15%. U razvijenim zemljama poljoprivreda je veći zagađivač vode nego ljudska naselja, dok je u Evropskoj uniji 38% posto vodenih površina zagađeno zbog poljoprivredne proizvodnje.

Službeni podaci pokazuju da su u Srbiji minimalne štete i gubici od elementarnih nepogoda izazvanih promjenama klime u periodu od 2000. do 2020. godine **oko sedam milijardi USD**, i da su najvećim dijelom posljedica suša i visokih temperatura. Stručnjaci upozoravaju kako gotovo da ne postoji gospodarska djelatnost na koju klimatske promjene ne utieču, od najosjetljivije poljoprivrede, pa sve do otpornijih sektora poput građevinarstva, energetike i rudarstva. Prema riječima profesora Fizičkog fakulteta u Beogradu, klimatologa Vladimira Đurđevića, “*Rast srednje globalne temperature može imati značajan utjecaj na ukupnu vrijednost BDP-a Srbije*”. [Studija o socioekonomskim aspektima klimatskih promjena u Srbiji](#) je pokazala da bi smanjenje ukupnog bruto domaćeg proizvoda (BDP) Srbije u odnosu na potencijalni, koji bi bio ostvaren da nema globalnog zagrijavanja i bez adaptacije na izmijenjene klimatske uvjete, moglo iznositi od 15,46 milijardi USD za razdoblje od 2020. do 2040. godine, i to pod uslovom da globalna srednja temperatura naraste samo za jedan stepen. Naraste li za četiri stepena, smanjenje BDP-a u odnosu na potencijalni moglo bi iznositi 97,54 milijarde dolara u istom periodu.

“U slučaju ispunjenja ciljeva Sporazuma iz Pariza i ograničenja rasta srednje globalne temperature na 20 stepeni, može se očekivati smanjenje BDP-a u sljedećih 20 godina od 4,5% u odnosu na onaj koji bi mogao biti postignut bez promjena klime. U slučaju izostanka postizanja ciljeva sporazuma, ovo smanjenje BDP moglo bi biti i do 17% do kraja vijeka, odnosno do gotovo sedam posto u narednih 20 godina”.

Pri izradi službenih dokumenata u Srbiji, 2015. godine je procijenjeno kako suše izazvane klimatskim promjenama najviše pogađaju prinos kukuruza. Ukoliko se ne primijene određene mjere prilagođavanja, do 2030. godine očekuje se smanjenje prinosa kukuruza u nenavodnjavanim uslovima do 58%, eventualno smanjenje prinosa pšenice do 16%, kao i smanjenje proizvodnje šećera po hektaru šećerne repe.

Poljoprivreda se suočava i s drugim ekstremnim vremenskim događajima, poput oluja te kasnim mrazem u martu i aprilu, zbog čega se može izgubiti godišnja proizvodnja, naročito u nekih voćarskih kultura. S obzirom da su i drugi sektori pogođeni klimatskim promjenama – od šumarstva i vodoprivrede, preko građevinarstva do energetike i rudarstva, stručnjaci smatraju da **odgovor na potencijalne posljedice klimatskih promjena mora biti sistemski, a ne stihijski**. Izostanak mjera prilagođavanja znači i sve veće štete i gubitke u budućnosti.

U studiji [Uticaji promene klime na srpsku poljoprivredu](#)³ predložene su mjere adaptacije, odnosno prilagođavanja poljoprivredne proizvodnje na klimatske promjene koje se moraju provoditi sistematski uzimajući u obzir sve prijetnje koje dolaze, kao i sve ugrožene poljoprivredne sektore. Izgradnja višenamjenskih akumulacija vode i sistema za navodnjavanje pomoći će poljoprivrednim proizvođačima da se lakše nose sa sušnim periodima. Agrotehničke mjere poput plodoreda, konzervacijske obrade zemljišta ili korištenja organskog malča umanjit će gubitke vode iz zemljišta. Protivgradne mreže zaštitit će usjeve od grada, ali i od previsokih temperatura koje će u budućnosti postati sve učestalije. Tehnička rješenja, poput ovih, postoje za sve grane poljoprivrede, ali se prvenstveno mora raditi na edukaciji poljoprivrednika i stvaranju uslova za njihovo uvođenje. Takođe, bitno je napraviti izbor novih vrsta i sorti koje su optimalne za uspjavanje u novonastalim klimatskim uslovima.

Dodatne informacija o mjerama mogu se pronaći na internetskoj stranici [UNDP ureda u Srbiji](#).

³ Izvještaj je pripremljen u okviru projekta „Priprema izveštaja R. Srbije prema Okvirnoj konvenciji Ujedinjenih nacija o promeni klime (UNFCCC)“, koji sprovodi Ministarstvo zaštite životne sredine uz tehničku podršku Programa Ujedinjenih nacija za razvoj (UNDP) i finansijsku podršku Globalnog fonda za životnu sredinu (GEF)

I j. Perspektive razvoja

Prema [izjavi](#) ministrice poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede, Srbija je u 2023. godini imala najuspješniju poljoprivrednu godinu u posljednjoj deceniji. To je posebno važno jer se navedeno postiglo u trenutku velike destabilizacije na evropskom tržištu. Poljoprivredni budžet u 2024. godini je povećan na 119 milijardi dinara (1.013.355.210 eura) sa prošlogodišnjih cca 60 milijardi dinara (510.935.400 eura). Navodi da se pored značajnih ulaganja radi i osmišljena promjena kompletnog sistema vođenja i kontrole poljoprivrede te da je ona kompletno digitalizovana prethodne godine, po pitanju subvencija i *njihovog* korištenja, a u ovoj godini se planira i provođenje evropskog projekta Elpis (vezano za kontrolu korišćenja subvencija). **Srbija je stavila akcenat na proizvodnju hrane, uvećanje stočnog fonda te drugih kultura i cjelokupne poljoprivredne proizvodnje.**

Prema njenim riječima, Srbija bi trebala iskoristiti sve prednosti koje ima zahvaljujući potpisanim sporazumima o slobodnoj trgovini, između ostalog i sa Kinom, i da zahvaljujući tim benefitima, kao jedina evropska zemlja, pod veoma povoljnim uslovima plasira poljoprivredne proizvode na kinesko tržište. S obzirom na to da je poljoprivredna proizvodnja u Srbiji dosta usitnjena, mora se raditi na njenom ukрупnjavanju kako bi se mogli ispratiti zahtjevi velikih tržišta, što će biti jedan od sljedećih koraka države u razvoju poljoprivredne proizvodnje. Nadalje, sa subvencijama koje su primarnim proizvođačima najvažnije, stvara se i tržišni ambijent u kojem se štite primarni poljoprivredni proizvođači, a država pokušava da im omogući prioritet na tržištu.

Unapređenje i izgradnja sistema za navodnjavanje je jedan od najznačajnijih razvojnih projekata za poljoprivredu Srbije. Započeta je izgradnja, rekonstrukcija i sanacija sistema za navodnjavanje na 128.000 hektara, ukupne vrijednosti 150 miliona eura, a završetak radova se očekuje u 2026. godini. U međuvremenu se vode pregovori za nove kreditne aranžmane, kako bi se nastavilo sa finasiranjem projekata za navodnjavanje. Novac iz IPARD 3 programa te projekta konkurentne poljoprivrede koji se realizuje sa Svjetskom bankom bit će uložen u modernizaciju poljoprivrede i poljoprivredne mehanizacije.

Prezentacija „*Perspektive razvoja sela i poljoprivrede u Srbiji do 2040. godine*“ dostupna na internetskoj stranici: <https://cdn.agroklub.com/upload/documents/perspektiva-razvoja-sela-i-poljoprivrede-do-2040godine-dragan-skoric.pdf>.

Dokument „*Savet za spas sela*“ Odbora za selo Srpske akademije nauka i umjetnosti dostupan na internetskoj stranici: <https://vreme.com/projekat/savet-za-spas-sela/>.

[Grow-up](#) projekat je prvi i najveći agrobiznis projekat u regionu koji okuplja institucije, eksperte, predstavnike poljoprivrednika i najveće kompanije iz ove oblasti. Ovim projektom ističe se značaj poljoprivrede kao najvažnije privredne grane i stuba privrednog razvoja Srbije. Kroz debate, sektorske razgovore i regionalnu konferenciju, pokreće se dijalog, otvaraju najvažnija pitanja i trasiraju budući koraci u razvoju poljoprivrede Srbije.

11. Izvještaj Evropske komisije o Srbiji za 2023. godinu

U svom [izvještaju](#) o napretku Srbije za 2023. godinu, Evropska komisija u dijelu [Klaster o resursima, poljoprivredi i koheziji](#) navodi da je Srbija postigla ograničen napredak u nekim oblastima, kao što su klasifikacija prehrambenih objekata i objekata koji rade sa nusproizvodima životinjskog porijekla; angažovanje dodatnog osoblja u Upravi za zaštitu bilja;

finansijske i budžetske odredbe u vezi sa osnovnim oblastima politike koje utiču na pravilno funkcionisanje sistema sopstvenih resursa; i institucionalni okvir za kohezionu politiku.

II. Crna Gora

Budući da je poljoprivreda, kao što je ranije navedeno u istraživanju, izuzetno važna za Evropsku uniju, posebna pažnja posvećuje se tom sektoru u državama kandidatkinjama u godišnjim izvještajima o njihovom napretku i javnim informacijama dostupnim na internetskim stranicama EU.

Crna Gora ima površinu od 13 812 kvadratnih kilometara, što predstavlja 0,35 % površine EU-a. Poljoprivredno zemljište čini 38 % ukupne njene teritorije. [Poljoprivreda u Crnoj Gori](#) čini osam posto njenog BDP-a i prilično je diversificirana – od uzgoja maslina i agruma u obalnoj regiji, do ranog sezonskog povrća i duhana u središnjim područjima i ekstenzivnog uzgoja ovaca na sjeveru. U strukturi poljoprivrede prevladavaju mala porodična poljoprivredna gazdinstva koja uglavnom proizvode za vlastitu potrošnju. Oko 72% tih gazdinstava su veličine do 2 ha. Poljoprivreda je uvjerljivo najvažnija aktivnost ruralnog stanovništva – više od 60 000 kućanstava prihod zarađuje dijelom ili u cijelosti od poljoprivrede.

Evropska unija je pristupne pregovore sa Crnom Gorom počela u junu 2012. godine, a poglavlje 11., koje se odnosi na poljoprivredu i ruralni razvoj, otvoreno je u decembru 2016. Crna Gora mora ispuniti dva mjerila za zatvaranje tog poglavlja: plan provedbe za uspostavu integritanog administrativnog i kontrolnog sistema te provedbeni plan za osnivanje agencije za plaćanja.

[Vlada Crne Gore](#) navodi da poljoprivredna politika obuhvata kreiranje povoljnog ekonomskog ambijenta za razvoj održive poljoprivredne proizvodnje s ciljem povećanja obima i strukture proizvodnje, unapređenja kvaliteta proizvoda, životnog standarda proizvođača i uslova života u ruralnim područjima. Dok glavni ciljevi ostaju isti, izmijenjeni kontekst, kao i uslovi procesa pristupanja EU, zahtijevaju brzi odgovor kreatora politika i nadležnih institucija. Stoga je izrada normativa i definisanje modela podrške radi podsticanja razvoja poljoprivredne proizvodnje, kontinuiran proces i permanentna aktivnost Ministarstva poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede, koja se odvija uz aktivno učešće poljoprivrednih proizvođača, NVO, stručnih službi i naučne zajednice i uz aktivnu međunarodnu podršku i saradnju.

II a. Strategija razvoja poljoprivrede i ruralnih područja 2023-2028. godina

Vlada je, na prijedlog Ministarstva poljoprivrede šumarstva i vodoprivrede, [u junu 2023. godine](#) usvojila [Strategiju razvoja poljoprivrede i ruralnih područja 2023-2028. godine](#), kojom se utvrđuju pravci razvoja poljoprivrede i ruralnih područja za upravljanje poljoprivrednim resursima na dugoročno održiv način, obezbjeđivanje stabilne ponude bezbjedne hrane, prihvatljive u pogledu kvaliteta i cijena uz očuvanje životne sredine, unapređivanje životnog standarda stanovništva u ruralnim područjima i ukupnog ruralnog razvoja, te jačanje konkurentnosti proizvođača hrane.

Strategija, pored ostalog, postavlja okvir koji će omogućiti Crnoj Gori da izvrši konačna prilagođavanja politike usaglašavanja tokom pristupnih pregovora i rezultiraće potpuno usklađenim Strateškim planom Zajedničke poljoprivredne politike.

Poljoprivredni sektor i ruralna područja u Crnoj Gori posjeduju značajne resurse, kako po obimu, tako i po raznovrsnosti, koji pružaju značajne mogućnosti za samodovoljnost, rast, diverzifikaciju proizvoda i usluga i povećanje kvaliteta života na selu. S tim u vezi, ovom strategijom definisano je pet strateških ciljeva za period 2023-2028 godina:

- povećanje otpornosti i konkurentnosti proizvodnje i prerade bezbjedne hrane;
- obezbijediti efikasno upravljanje prirodnim resursima Crne Gore i ostvariti ciljeve Zelene agende;
- podizanje kvaliteta života i obima ekonomskih aktivnosti u ruralnim područjima;
- izgraditi mrežu transfera znanja i primjene novih tehnologija u cilju povećanja bezbjednosti hrane, povećanja konkurentnosti i zaštite životne sredine;
- efikasno i transparentno upravljanje poljoprivrednim i ruralnim razvojnim politikama.

Akcioni plan, koji predstavlja sastavni dio strategije, daje detaljan pregled ključnih aktivnosti i mjera kojima će se dostići postavljeni operativni ciljevi, kao i pregled indikatora na osnovu kojih će se pratiti realizacija i vršiti evaluacija postignutih rezultata. Strateški ciljevi će se postići kroz operativne ciljeve, uz jasno definisanje ključnih potreba koje će se pri tom postići.

Monitoring realizacije strategije i njenog akcionog plana vršit će Ministarstvo poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede, a rezultate će objavljivati u obliku godišnjeg izvještaja koji će biti pripremljen za usvajanje na Vladi, a po usvajanju će isti biti javno objavljen.

II b. Prilagođavanje klimatskim promjenama u sektoru poljoprivrede u Crnoj Gori

Prioritetni sektori u procesu prilagođavanja na klimatske promjene u Crnoj Gori su poljoprivreda, voda, zdravstvo i turizam. U toku je priprema Nacionalnog plana adaptacije na klimatske promjene, koju provodi [Kancelarija UNDP-a u Crnoj Gori](#) uz podršku Zelenog klimatskog fonda i u saradnji sa Vladom Crne Gore.

Predviđeno je da ova država ojača svoj institucionalni okvir, proširi tehničke kapacitete odgovornih i uključenih u planiranje adaptacije na klimatske promjene, poboljša bazu podataka potrebnu za efikasno donošenje odluka i definiše strategiju mobilizacije resursa.

Nacionalni plan adaptacije je dokument i proces koji pomaže zemljama da implementiraju sveobuhvatno srednjoročno i dugoročno planiranje adaptacije na klimatske promjene, koristeći naučna istraživanja i činjenice. Svrha samog procesa izrade tog plana je da se daju procjene ranjivosti i rizika od klimatskih promjena, i da se, nakon što budu identifikovane, definišu potencijalne mjere za njihovo ublažavanje. Sam proces izrade i razvoja plana ima za cilj da ljude, mjesta, ekosisteme i privredu učini otpornijim na uticaje klimatskih promjena.

Klimatske promjene predstavljaju ozbiljne, široke rizike za privredu, društva i ekosisteme. Smanjenje ovih rizika zahtijeva ulaganje napora za smanjenje emisije gasova sa efektom staklene bašte (ublažavanje), u kombinaciji sa mjerama za povećanje otpornosti na uticaje koji se javljaju kao posljedica (prilagođavanje). Kroz Pariški sporazum o klimatskim promjenama i ciljevima održivog razvoja stvaraju se mogućnosti da se osigura održivija, pravednija i prosperitetnija budućnost za sve.

O ovoj temi dostupni su i korisni dokumenti različitih nevladinih organizacija, npr. „[Prilagođavanje klimatskim promjenama Crna Gora](#)“, NVO Green Home, objavljen u septembru 2020. godine. Dokument je detaljan i sveobuhvatan, a značajan dio se odnosi i na poljoprivredu.

II c. Izvještaj Evropske komisije o Crnoj Gori za 2023.

U svom [Izvještaju](#) o napretku Crne Gore za 2023. godinu, Evropska komisija u [Klasteru resursa, poljoprivrede i kohezije](#) navodi da je napredak ostvaren u oblasti poljoprivrede i ruralnog razvoja kroz donošenje nove Strategije; hrani i ribarstvu i akvakulturi, regionalnoj politici i strukturnim instrumentima, finansijskim i budžetskim odredbama. Crna Gora sada treba da se fokusira na početak implementacije programa IPARD III, brže usklađivanje zakonodavstva u oblasti poljoprivrede i ruralnog razvoja, kao i ribarstva i akvakulture, unapređenje prehrambenih objekata i kontrole bezbjednosti hrane uz nastavak planova vakcinacije protiv bjesnila po potrebi; potrebe kohezione politike EU za izgradnju kapaciteta za rukovanje programima Instrumenta za prepristupnu pomoć pod indirektnim upravljanjem; i pravila upravljanja sistemom sopstvenih resursa.

III Sjeverna Makedonija

[Sjeverna Makedonija](#) je izrazito planinska zemlja, gdje planine i brežuljci zauzimaju oko 79% površine, nizine 19% i prirodna jezera 2%. Kombinacija kontinentalne i submediteranske klime, sa dugim i toplim ljetima te kratkim i razmjerno blagim zimama, s plodnim tlom pruža odlične uslove za proizvodnju niza prehrambenih proizvoda. Od ukupnog državnog područja:

- 1,261 miliona hektara ili 50,1% poljoprivredno je zemljište (obrađeno zemljište, trajni pašnjaci i livade, zemljište koje se koristi za trajne kulture i povrtnjake);
- 44,3 % prekriveno je šumom;
- a 4 % teritorija su voda i ostale površine.

Obrađeno zemljište je 2013. godine činilo oko 509.000 hektara ili oko 40% ukupnog poljoprivrednog zemljišta. Od ukupnog obrađenog zemljišta 81 % su obradivo zemljište i vrtovi, 3% voćnjaci, 4% vinogradi i livade 11%. Najveći [problem](#) za poljoprivredu je ustinjenost parcela - preko 55% parcela se sastoji od dva do pet hektara. Samo 0,14% ima 50 hektara ili više. Od 1. januara 2009. godine, u skladu sa Zakonom o veterinarstvu i javnom zdravstvu i Pravilnikom o sanitarno-higijenskim uslovima za proizvodnju hrane, državna gazdinstva su znatno veća. Svaki objekat koji se bavi proizvodnjom i/ili prodajom prehrambenih proizvoda mora da primjenjuje HACCP standarde.

Većina bruto poljoprivredne proizvodnje (oko 70 %) nastaje proizvodnjom usjeva, najviše pšenice i povrća. Krompir, paradajz i paprika su dominantni u proizvodnji povrća, a ostali važni poljoprivredni proizvodi su voće, žitarice, duhan i grožđe za proizvodnju vina i direktnu potrošnju. Stočarska proizvodnja ima manje učešće, najvažnije je mljekarstvo, i to proizvodnja kravljeg mlijeka.

U ukupnom BDP-u, poljoprivredni sektor učestvuje sa skoro 10 % i relativno je stabilan. Skoro polovina stanovništva živi u ruralnim područjima te je, prema zvaničnim podacima, oko petine radne snage zaposleno u poljoprivredi. Tokom zadnjih godina, ovom sektoru su naštetile političke promjene i poteškoće u prilagodbi tržišnoj ekonomiji, ali se stanje postepeno popravlja, s jačanjem tržišne orijentacije.

Problemi u sektoru poljoprivrede:

- niske otkupne cijene poljoprivrednih proizvoda;
- smanjenje obradivih poljoprivrednih površina (u 2020. godini se obrađivalo 517.000 ha zemlje, a prije 30-ak godina oko 660.000 ha);
- nemogućnost plasmana poljoprivrednih proizvoda;
- odlazak mlade radne snage;
- veliki trgovinski deficit - smanjen izvoz, a povećan uvoz hrane.

Prema procjenama poljoprivrednih stručnjaka, godišnje se smanji oko 7.000 hektara obradivih površina, pa je Makedonija u opasnosti da u velikoj mjeri izgubi proizvodnju hrane i ostane samo sirovinaska baza koju će drugi koristiti. S druge strane, domaća proizvodnja žitarica, mesa, jestivog ulja, mlijeka ili šećera ni približno ne zadovoljava potrebe stanovništva, pa Makedonija mora uvoziti, iako ima više od pola miliona hektara obradive zemlje i nekada je hranila cijelu bivšu Jugoslaviju.

Prema riječima bivšeg dekana Poljoprivrednog fakulteta u Štipu, „*situacija u poljoprivredi je očajna i problemu se mora pristupiti selektivno i tražiti rješenje za svaki segment zasebno*“.

On preporučuje da se Vlada pažljivo posvetiti agrarnoj politici te da, uz sredstva iz IPARD fondova, sa domaćim stručnjacima izradi održivu studiju iz tog područja s ciljem da ukaže na prednosti pojedinih proizvoda. regije i koje usjeve treba u njima uzgajati. *“Treba poljoprivrednike usmjeriti šta uzgajati i kako što više zaraditi. Ostvariti maksimalnu i kvalitetnu proizvodnju, kako bi imali koristi od obrade zemlje. To je nužan proces, pogotovo ako se zna da zbog klimatskih promjena dolaze sušne godine, jer nećemo imati dovoljno vode za navodnjavanje polja, zbog čega ćemo morati tražiti drugačije načine uzgoja usjeva ili, umjesto toga uzgajati kulture koje su otporne na sušu, na visoke temperature i koje i u takvim uvjetima daju dovoljne prinose”*. Također smatra da treba pronaći mehanizme za izjednačavanje velikih razlika između cijena poljoprivrednih proizvoda sa onima na tržištima odgovarajućim politikama koje će poboljšati uslove otkupa poljoprivrednih proizvoda.

Prema riječima predsjednika udruženja poljoprivrednika *Agrofalanga*: *“Tendencija smanjenja proizvodnje mnogih poljoprivrednih kultura bit će prisutna i u budućnosti, sve dok ne napravimo strategiju očuvanja domaće proizvodnje kako bismo imali dovoljno za prehranu stanovništva u svim okolnostima, poput ratova i vremenskih nepogoda. U suprotnom, postajemo zemlja koja je lak plijen, i politički i ekonomski, opasnost koja nam prijete u slučaju gladi, ako se prekinu globalni lanci isporuke hrane”*. Globalizacija i članstvo Sjeverne Makedonije u Svjetskoj trgovinskoj organizaciji nametnuli su pravila da ona ne smije provoditi protekcionizam ili forsirati domaće proizvode kroz povećanje uvoznih taksi.

U Sjevernoj Makedoniji najveći dio poljoprivrednih domaćinstava pripada grupi malih individualnih poljoprivrednih proizvođača (98%), pri čemu oko 58% njih ima farme veličine manje od jednog hektara ili oko 87% domaćinstava s manje od tri hektara.

Prema riječima stručnjaka iz Nacionalne federacije poljoprivrednika, naglasak treba staviti na organizovanu proizvodnju i plasman koji će dati sigurnost malim proizvođačima koji su okosnica poljoprivrede: *“Treba kreirati politike, mjere i podršku u smjeru jačanja malih poljoprivrednika, kojima je poljoprivreda osnovna djelatnost, kako bi mogli proizvoditi veću*

količinu poljoprivrednih proizvoda kojima će snabdjevati naše domaće tržište i kako ne bi bilo viška hrane. Moramo razvijati i jačati lance snabdijevanja hranom iz domaće proizvodnje”.

Bitno je istaći i veliki [problem](#) sa sve manjim brojem mladih poljoprivrednika. Od četiri hiljade registrovanih poljoprivrednika samo 600 je mlađe od 40 godina. Najveći razlozi ovakvog stanja su iseljavanje iz zemlje te nedostupnost poljoprivrednog zemljišta.

III a. Zakonodavni okvir sektora poljoprivrede u Sjevernoj Makedoniji

Dugoročno planiranje nacionalne poljoprivredne politike Sjeverne Makedonije provodi se donošenjem *Nacionalne strategije poljoprivrede i ruralnog razvoja* za period od sedam godina. Ovaj dokument je osnovni strateški dokument agrarne politike. Provođenje Nacionalne strategije ostvaruje se kroz višegodišnji *Nacionalni program razvoja poljoprivrede i ruralnog razvoja* koji se donosi na period od pet godina te *godišnje programe finansijske podrške u poljoprivredi i ruralnom razvoju*.

[Nacionalna strategija poljoprivrede i ruralnog razvoja za period 2023-2027.](#) godine ima tri osnovna strateška cilja:

- unapređenje konkurentnosti poljoprivrednog sektora, ekonomske održivosti i prihoda poljoprivrednih gazdinstava;
- usvajanje ekoloških praksi u proizvodnji koje dovode do smanjenja uticaja klimatskih promjena i prilagođavanja na njih; i
- osiguranje održivog razvoja ruralnih područja.

Strategija se također [fokusira](#) na tehnologiju i digitalizaciju, primjenu održivih ekoloških praksi za ublažavanje i prilagođavanje klimatskim promjenama i privlačenje mladih poljoprivrednika.

Za realizaciju ove Strategije, [Nacionalnim programom razvoja poljoprivrede i ruralnog razvoja](#) za period 2023-2027. godine, predviđena su sredstva u iznosu od 45.787.149.431 denara (738.207.895 eura)⁴ iz budžeta Republike Sjeverne Makedonije.

Ostale strategije poljoprivrede i nacionalni program razvoja su dostupni na internetskoj stranici [Ministarstva za poljoprivredu, šumarstvo i vodoprivrede](#).

Detaljne informacije o [nacionalnim programima](#) direktnih plaćanja, ruralnog razvoja, podrške ženama u poljoprivredi, IPAD programa mogu se naći na internetskoj stranici [Agencije za finansijsku podršku u poljoprivredi i ruralnom razvoju](#)

III b. IPAD III (2021-2027.)

Instrument pretpristupne pomoći za održivu poljoprivredu i ruralni razvoj Program IPARD III za period 2021-2027. godinu za svaku državu korisnicu uključuje skup mjera. Da bi se ove mjere implementirale, državne vlasti od Evropske komisije moraju dobiti akreditaciju za svaku mjeru. Različite mjere se mogu provoditi u različitim fazama tokom programskog perioda. U Programu IPARD III Sjeverne Makedonije uključene su sljedeće mjere:

⁴ Konvertor valuta Oanda, 15.2.2024.: <https://www.oanda.com/currency-converter/en/?from=MKD&to=EUR&amount=45787149431>

- ulaganja u fizičku imovinu poljoprivrednih gazdinstava,
- ulaganja u fizička sredstva koja se odnose na preradu i plasman poljoprivrednih i ribljih proizvoda,
- agro-okoliš (mjera klime i organske poljoprivrede),
- implementacija lokalnih razvojnih strategija (LEADER pristup),
- ulaganja u ruralnu javnu infrastrukturu,
- diverzifikacija farmi i razvoj poslovanja,
- tehnička pomoć,
- savjetodavne usluge.

Ukupna sredstva za [IPRAD III](#) iznose 128,1 miliona eura. Evropska unija će finansirati Program sa 97 miliona eura, a Vlada Sjeverna Makedonija će obezbijediti 31,1 miliona eura.

III c. Makedonska poljoprivreda u kontekstu EU integracija

Sjeverna Makedonija je bila prva država u regiji koja je 2001. godine sa Evropskom unijom potpisala [Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju](#). Zahtjev za članstvo u EU-u je podnijela u martu 2004. godine. Nakon višegodišnjeg čekanja, EU je otvorila pristupne pregovore sa Sjevernom Makedonijom 2022. godine. Kao država kandidatkinja, Sjeverna Makedonija ispunjava uslove za pet komponenti u okviru pomoći iz programa IPA, uključujući [IPARD](#) – komponentu ruralnog razvoja.

Sporazumom se predviđa visok nivo liberalizacije, uz vrlo malo izuzetaka koje se odnose na ograničen broj poljoprivrednih proizvoda. Svi poljoprivredni proizvodi porijeklom iz Sjeverne Makedonije mogu ući u EU bez carine, uz izuzetak govedine, šećera i vina, na koje se primjenjuju kvote uz povlaštene carinske stope. EU iz Sjeverne Makedonije uvozi uglavnom voće, povrće, vino i duhan. Što se tiče izvoza iz EU-a u Sjevernu Makedoniju, neki proizvodi nisu potpuno liberalizirani, ali se na njih primjenjuje smanjena osnovna carinska stopa Sjeverne Makedonije (npr. meso, mliječni proizvodi, određene vrste voća). EU ima velik suficit u trgovini poljoprivredno-prehrambenim proizvodima sa Sjevernom Makedonijom i izvozi uglavnom meso, mliječne proizvode i žive životinje.

III d. Sporazumi o slobodnoj trgovini

Sjeverna Makedonija je potpisnica više [sporazuma o slobodnoj trgovini](#):

- CEFTA - Sjeverna Makedonija je postala članica prvog CEFTA sporazuma 2000. godine, a kasnije i izmijenjenog [Centralnoevropskog trgovinskog sporazum](#) sporazuma iz 2006. godine u kojem je i Bosna i Hercegovina;
- FTA (Sporazum o slobodnoj trgovini) sa [Turskom](#) - stupio je na snagu 2000. godine;
- FTA (Sporazum o slobodnoj trgovini) sa [Ukrajinom](#) - stupio je na snagu 2001. Godine;
- SSP (Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju) sa Evropskom unijom – potpisan 2001.

Kritična komponenta SSP-a je preferencijalni trgovinski sporazum koji omogućava proizvodima iz Sjeverne Makedonije da uđu u Evropsku uniju bez carine. Sporazum također predviđa postepeno smanjenje carinskih stopa za proizvode Evropske unije koji ulaze u Sjevernu Makedoniju.

Inicijativa „Otvoreni Balkan“- Sjeverna Makedonija, Srbija i Albanija su rebrendirali prijedlog „mini Šengena“ na Ekonomskom forumu o regionalnoj saradnji održanom u julu 2021. u

Skoplju. Zemlje članice potpisale su nekoliko tripartitnih sporazuma kako bi olakšale uvoz i izvoz robe, ponudile slobodan pristup tržištu rada i međusobno priznavanje laboratorijskih testova i certifikata iz tri zemlje. Zelene trake na graničnim prijelazima između ove tri zemlje mogle bi smanjiti vrijeme čekanja na robu i omogućiti obavljanje carinskih formalnosti na krajnjem odredištu u zemlji uvoznici.

III e. Klimatske promjene

Klimatske promjene i zagađenje poljoprivrednim otpadom imaju snažan [uticaj](#) na okoliš u Sjevernoj Makedoniji. Prespansko jezero je jedan od primjera tog uticaja. Prema jednoj studiji koja citira NASA-in izvještaj, jezero je izgubilo sedam posto svoje površine i polovinu svog volumena između 1984. i 2020. godine. Uzroci su dvojaki: klimatski - pad padavina doveo je do stalnog povlačenja vode i zagađenje poljoprivrednim otpadom iz obližnji voćnjaka – doveo do cvjetanja algi za koje se pretpostavlja da stvaraju mrtve zone.

Biolozi iz Skoplja tvrde da je jezero decenijama intenzivno zagađeno, pa se stanište mnogih vrsta može potpuno promijeniti, a jedinke tih vrsta mogu se smanjiti ili potencijalno potpuno nestati. Prema procjenama stručnjaka, jezero u Prespanskoj dolini postoji između jednog i pet miliona godina, što ga svrstava među najstarije slatkovodne ekološke sisteme u Evropi. Opstanak oko 2.000 vrsta riba, ptica i sisara, kao i veoma bogata flora, zavise od vode Prespanskog jezera. Daljnja degradacija može biti katastrofalna, osim za lokalni ekosistem, i za susjedno Ohridsko jezero, koje se nalazi 10 kilometara zapadno. Ohridsko jezero, da bi održalo svoj nivo, oslanja se na podzemne vodene tokove Prespanskog jezera, koje se nalazi na višem mjestu. Ohridsko jezero, je takođe zbog prevelikog zagađenja i nekontrolisanog urbanizma nedavno bilo u opasnosti da izgubi svoje mjesto na UNESCO-ovoj listi svjetske baštine.

Prema izvještaju Programa Ujedinjenih nacija za razvoj (UNDP), godišnje se u regionu koristi oko 65 tona pesticida, a velike količine hemikalija direktno dospiju do Prespanskog jezera. Pesticidi i vještačka đubriva se u velikoj mjeri koriste u zasadima jabuka koji su poznati u regionu i čine oko 70% privredne aktivnosti na makedonskoj strani Prespanskog jezera. "*Odlaganje biorazgradivog otpada i prekomjerna upotreba gnojiva i pesticida potaknuli su brzi rast biomase u jezeru, uključujući alge i invazivnu travu, koja prijeti endemskim vrstama*", navodi UNDP.

Prema riječima [načelnika](#) opštine Valandovo, ekološki održiva poljoprivreda, koja podrazumijeva razumno korištenje prirodnih resursa, od presudnog je značaja za proizvodnju hrane i kvalitet života. Neophodno je ojačati svijest kod svih o važnosti zdrave hrane i o okolišu. Ostaci pesticida u okolišu povezani su sa brojnim bolestima kod ljudi i opasni su za razvoj djece. Oni su direktno povezani sa smanjenjem populacije korisnih insekata, posebno pčela. Tla postaju kompaktnija, njihova struktura se uništava, a time se onemogućava normalan rast biljaka. Kod organskih tehnika proizvodnje ovih problema nema. Ona se kao alternativni oblik poljoprivrede oslanja na održive tehnike za povećanje prirodne plodnosti. Ovaj poljoprivredni pristup naglašava održivost, otvorenost, nezavisnost, zdravlje i sigurnost, očuvanje prirodnih resursa i biodiverziteta. Da bi se ona provela neophodna je edukacija od najmlađih godina i reforme koje će doprijeti do svakog čovjeka. Prema njegovim riječima odgovornost za čisti okoliš je zajednička i treba sada djelovati.

III d. Perspektive poljoprivrede

U [analizi](#) *“Poremećeni tržišni odnosi u poljoprivredi u Sjevernoj Makedoniji: kriza COVID-19”*, profesora sa Fakulteta poljoprivredne nauke i hranu iz Sjeverne Makedonije iz 2021. godine, navedeno je da je globalna kriza COVID-19 produbila probleme sa kojima se suočavaju poljoprivrednici u Sjevernoj Makedoniji, posebno oni na ivici održivosti.

Svrha ove analize bila je da pruži pregled poremećenih veza u poljoprivredi, kao rezultat krize COVID-19. Istraživanje je provedeno sa 91 poljoprivrednikom u Sjevernoj Makedoniji. Poljoprivrednici su ocijenili da je kriza negativno uticala na njihovo ekonomsko poslovanje. Kritični dijelovi lanca snabdijevanja proizlaze iz poremećene veze između proizvođača i trgovaca/prerađivača, nedostatka tehničke podrške na terenu koji je rezultat ograničenja mobilnosti, neizvjesnosti u saradnji, nižih količina proizvodnje i različitog kvaliteta poljoprivrednih proizvoda. Dostupnost i cijena sezonske radne snage također je naglašeno kao problem. Dominantna mala struktura porodičnih farmi i nedostatak agregacije u sektoru doveli su u pitanje otpornost i efikasan odgovor na krizu.

Iz perspektive kupaca i prerađivača, efekat krize obilježen je poremećenom komunikacijom sa poljoprivrednicima i niskom svijesti o potrebi promjena. Prioritetni skup mjera trebao bi podržati lanac snabdijevanja hranom, jačajući umrežavanje i agregaciju poljoprivrednika, te diverzifikaciju na farmi i van farme, zajedno s poboljšanom komunikacijom, informacionim sistemima i digitalizacijom. Efikasna strategija za održivo poslovanje, veću otpornost i prilagođavanje riziku u krizama kao što je pandemija su poboljšanje produktivnosti i konkurentnosti.

Takođe, i drugi domaći stručnjaci [upozoravaju](#) da ni uz dugoročne mjere Sjeverna Makedonija neće moći da proizvede svu hranu za stanovništvo, jer su mnogi kapaciteti koji su nekada postojali u međuvremenu napušteni. *„Rekao bih da će Makedonija teško moći da zadovolji sve proizvode, najvažnije, na srednji rok. Ne vjerujem ni da ih može zadovoljiti čak ni na duži rok. Nije ništa strašno ako nisu ovakve krize, jer će tržišta učiniti svoje. Tamo gde imamo komparativnu prednost, odnosno bićemo konkurentni, proizvodimo i izvoziti, a uvozićemo ono što još nećemo moći da proizvedemo“*. Oni smatraju da je trenutno najvažnije i to hitno:

- prihraniti, odnosno dodati đubrivo u ono što je već zasađeno, u suprotnom prinosi, koji su ionako niski, bit će još manji;
- državno poljoprivredno zemljište staviti na raspolaganje onim poljoprivrednicima koji žele da proizvedu hranu, prvenstveno za proizvodnju strateških proizvoda, kao što su pšenica te ječam i kukuruz koji su važni kao hrana za životinje;
- ulagati u tehnologije i znanje, što će povećati prinos po jedinici površine.

Ipak, Vlada Sjeverne Makedonije nastoji pomoći poljoprivrednicima [ulažući](#) u razvoj i modernizaciju nacionalnog sistema za navodnjavanje poljoprivrednog zemljišta čime direktno pomaže proizvodnju svakog pojedinog poljoprivrednika.

Početkom januara ove godine, Ministarstvo poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede Sjeverne Makedonije potpisalo je ugovor sa ambasadam Španije i konsultantskom firmom *Globatek* o realizaciji još jednog značajnog kapitalnog projekta u području navodnjavanja poljoprivrednog zemljišta - izrada tehničke studije za *interrace* plutajućih fotonaponskih postrojenja u Nacionalnu mrežu navodnjavanja. Prema riječima ministra poljoprivrede: *„Nema stabilne poljoprivrede, bez stabilnog i savremenog sistema navodnjavanja poljoprivrednog zemljišta. Ulaganje u objekte za vodosnabdjevanje jedan je od naših ključnih prioriteta u radu*

ministarstva. Državnim sredstvima gradimo nove brane i sisteme za navodnjavanje, ali i sredstvima koja osigurava Evropska unija”. Sjeverna Makedonija već ima jednu solarnu elektranu u sklopu sistema navodnjavanja na brani Streževo, Bitola.

III f. Izvještaj Evropske komisije o Sjevernoj Makedoniji za 2023. godinu

U svom [izvještaju](#) o napretku Sjeverne Makedonije za 2023. godinu, Evropska komisija u Poglavlju 11: *Poljoprivreda i ruralni razvoj* navodi da Sjeverna Makedonija ostaje umjereno pripremljena u oblasti poljoprivrede i ruralnih područja. Određeni napredak je postignut tokom izvještajnog perioda, posebno sa pripremom Akcionog plana 2021-2027. za Nacionalnu strategiju za poljoprivredu i ruralni razvoj, uključujući budžetiranje za mjere podrške u okviru Nacionalnog programa 2023-2027. programa za razvoj poljoprivrede. (...) U 2024. godini, Sjeverna Makedonija bi posebno trebala: osigurati prijenos registra poljoprivrednih gazdinstava i sistema identifikacije zemljišnih parcela (LPIS) na Agenciju za plaćanja; usvojiti zakonodavni okvir za daljnje usklađivanje sa *acquis-em* EU u oblastima kao što je podrška plaćanja, zajednička organizacija tržišta i savjetodavne usluge na farmama; poboljšati administrativne kapacitete u instrumentu za pretpristupnu pomoć za operativne strukture ruralnog razvoja (IPARD) kako bi se osigurala snažna implementacija IPARD III programa.